

Στο χρυσό νόμισμα του 54 μ.Χ. η Αγριππίνα, μητέρα του Νέρωνα, εικονίζεται μαζί με τον αυτοκράτορα γιό της. Βλέπουμε πως τα δύο πρόσωπα έχουν ίσο βάρος.

ΕΝΑ ΠΑΡΑΔΟΞΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ: ΠΑΙΔΙΑ ΑΞΙΩΜΑΤΟΥΧΟΙ ΚΑΙ ΕΥΕΡΓΕΤΕΣ ΣΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Κώστας Μαντάς

Δρ. Φιλοσοφίας Παν/μίου Μπριτόλα

Ένα από τα πιο παράδοξα στοιχεία του φαινομένου του ευεργετισμού κατά τη Ρωμαϊκή εποχή είναι η συμμετοχή, μέσα στα πλαίσιά του, στη δημόσια ζωή, ατόμων που ως τότε κινούνταν στα περιθώρια της ζωής στην πόλη: γυναίκες, παιδιά, ακόμη και απελεύθεροι, που εμφανίζονται ως αξιωματούχοι ή ευεργέτες σε πληθώρα τιμητικών ψηφισμάτων από τα τέλη του 1ου π.Χ. ως τα μέσα του 3ου μ.Χ. αιώνα. Στις δημοκρατικές πόλεις-κράτη της Ελλάδας, τον 5ο και 4ο π.Χ. αιώνα, όλα τα άτομα που ήταν ανίκανα να φέρουν όπλα αποκλείονταν αυτόματα από την ιδιότητα του πολίτη, και επομένως και από την ανάληψη αξιωμάτων. Η σκέψη ενός παιδιού-αξιωματούχου θα φαινόταν γελοία σε οποιονδήποτε πολίτη τον 5ο π.Χ. αιώνα. Ένας "τόπος" της κλασικής ελληνικής λογοτεχνίας ήταν η αντίθεση ανάμεσα στο παιδί και στον ενήλικο πολίτη-οπλίτη: το παιδί αντανάκλούσε αρνητικά τις ποιότητες και αξίες του οπλίτη¹.

Κατά τον 1ο και 2ο μ.Χ. αιώνα, πολλές επιγραφές και ευκαριακά και λογοτεχνικά κείμενα καταγράφουν γυναίκες και ανήλικα παιδιά ως αξιωματούχους στο ανατολικό τμήμα της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Φυσικά, η ελληνορωμαϊκή πόλη ήταν ένας σχηματισμός πολύ διαφορετικός από το "άστυ" της κλασικής εποχής.

Από την εποχή ακόμη της αναγκαστικής "ενοποίησης" τους υπό τον Μακεδονικό ζυγό, οι ελληνικές πόλεις είχαν αρχίσει να χάνουν την πολιτική αυτονομία και την οικονομική ευημερία τους: η Αθήνα των τελευταίων ετών του 4ου π.Χ. αιώνα είχε γίνει η σκιά της ένδοξης πόλης του 5ου π.Χ. αιώνα².

Σύντομα, η λειτουργία του οικονομικού μηχανισμού που χρησιμοποιούσε τον "πολιτισμένο" τρόπο ζωής (συντήρηση των δημόσιων κτηρίων, όπως των γυμνασίων, των λουτρών, της αγοράς καθώς και των ναών αλλά και της υδροδότησης) έγινε το πιο πιεστικό πρόβλημα των πόλεων. Ήταν αδύνατο για το δημόσιο ταμείο να συνεχίσει τη χρηματοδότηση ακόμη και των βασικότερων δημόσιων έργων: ο πλούτος ανήκε πλέον σε λίγες οικογένειες που είχαν συγκεντρώσει στα χέρια τους τη γη, η οποία ανήκε παλαιότερα στην πόλη ή σε αριθμό μικρών γαιοκτημόνων (η γη ήταν το βασικό μέσο πλουτισμού στην αρχαιότητα). Συνεπώς, η επιβίωση των πόλεων στριζόταν στην καλή διαθεσιμότητα των τοπικών πλουσίων οικογενειών, οι οποίες έπρεπε να επωμισθούν τα οικονομικά βάρη, που ήταν άρρηκτα συνδεδεμένα με τα διάφορα πολιτικά αξιώματα.

Θεωρητικά, κάθε οικογένεια θα έπρεπε να έχει ως "κεφαλή" έναν ενήλικο αρσενικό, αλλά στην αρχαιότητα ο δείκτης θνησιμότητας ήταν υψηλός και οι άνδρες της ελίτ είχαν να αντιμετωπίσουν ειδικούς κινδύνους (π.χ. εκτέλεση ύστερα από αυτοκρατορική διαταγή), και έτσι ένας αριθμός οικογενειών υποχρεωνόταν να λειτουργούν με ένα ανήλικο αρσενικό παιδί ως τυπικών αρχηγό και τη μητέρα του ως *de facto* κηδεμόνα του. Ανήλικα παιδιά μπορούσαν να εκλεγούν σε αξιώματα που απαιτούσαν από τον κάτοχό τους μόνο συμβολική παρουσία και βέβαια ήταν δαπανηρά³.

Ένας μικρός αριθμός επιγραφών από τη Μ. Ασία πιστοποιεί το γεγονός ότι ένα ανήλικο αγόρι μπορούσε να εκτελέσει τα καθήκοντα του αξιωματούχου του διαμέσου της μητέρας του. Π.χ. ο Τιβέριος Κλαύδιος τιμήθηκε από τη βουλή και τον δήμο της Εφέσου επειδή υπήρξε πρύτανης, αλλά ήταν η μητέρα του, η Κλαυδία, που πληρωσε τόσο για την ανέγερση του ανδριάντα του όσο και για το αξίωμα: "ποίησαμένης τήν ανάστασιν του ανδριάντος Κλαυδίας Χαριδημίδος της μητρός αυτού, ήτις και τήν πρυτανείαν υπέρ του υιού εκ των ιδίων εποίησασα"⁴.

Ένα άλλο ανήλικο αγόρι, ο Τιμόθεος, γιος του Μενέα, επισκέυατο τον οχυρωμένο πύργο που είχε δωρίσει στο χωριό των Λιβροτόνων η γιαγιά του, ιέρεια της Δήμητρας, μέσω της μητέρας και επιτρόπου του Κίλλας⁵.

Με άλλα λόγια, η πόλη θεωρούσε πλέον όλα τα μέλη της, ανεξαρτήτως ηλικίας ή φύλου, ως υπεύθυνα για το δημόσιο καλό. Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος αναφέρει ότι οι παγανιστές είχαν τον έθιμο να χρίζουν τα αγόρια τους αγανωθέτες, γυμνασιάρχους και χορηγούς αμέσως μετά τον απογαλακτισμό τους⁶. Δεν είχε άδικο: σε μια επιγραφή από την Επίδαυρο, ο μόλις τεσσάρων ετών Γναίος Κορνήλιος Πούλγροχος τιμάται ως γυμνασιάρχος και αγορανόμος⁷!

Όμως ακόμη και ανήλικα κορίτσια μπορούσαν να καταλάβουν αξιώματα οικονομικής και ιερατικής φύσης: η Κβαρούη, ένα κορίτσι που είχε αποκτήσει το αξίωμα της ιέρειας της Αρτεμίδας τέσσερις φορές, τιμάται από τον δήμο των Καργρών στην ορεινή Κιλικία γιατί οργάνωσε ένα συμπόσιο για όλο τον δήμο και τους παρεπιδημούντες Ξένοις Βέβαια, όπως παρατηρούν οι G. E. Bean και T.B. Mitford, ήταν η οικογένειά της, που δεν είχε άλλα παιδιά και την θεωρούσε ως μοναδική της κληρονόμο, που οργάνωσε το συμπόσιο στο όνομά της, ώστε να διευκολύνει την κατοπινή "καριέρα" της⁸. Η Μηνωδάρη, από το Σίλλων της Παμφυλίας, πλήρωσε για τη δημιουργία (αξιωματωνίου) αρχόντα του γιου της και για τη δημιουργία και τη γυμνασιαρχία της κόρης της⁹. Βέβαια, ορισμένα αξιώματα, όπως η αγορανομία, αν και μπορούσαν να είναι "λειτουργίες" (δηλαδή ο κάτοχός τους μπορούσε να πληρώνει για τον τίτλο αλλά τα καθήκοντα του αξιωματούχου ασκούσαν από άλλους), ήταν απαγορευμένα για τα κορίτσια. Οι γονείς μπορούσαν να πληρώσουν για την ονομασία του γιου τους ως αγορανόμου με προθυμία, γιατί με την ενλικιώσή του θα μπορούσε να ασκήσει πραγματικά τόσο αυτό το αξίωμα όσο και άλλα, που προϋπόθεταν την άσκηση εξουσίας.

Μόνο τα αρσενικά μέλη της ελίτ είχαν την ευκαιρία να γίνουν κάτι περισσότερο από ιέρεια ή επώνυμοι αρχόντες: καταλάμβαναν τις θέσεις της τοπικής Βουλής ή ένα πόστο στην διοίκηση της αυτοκρατορίας. Στην πραγματικότητα, η συμμετοχή στην τοπική Βουλή σε πολλές πόλεις της Ρωμαϊκής Ανατολής είχε γίνει κληρονομική από την αυτοκρατορική περίοδο.

Σε μια επιγραφική λίστα Κοιρτών (Ιερείς-χορευτές της Αρτεμίδας) από την Έφεσο, ο Μουνδικός, γιος του Πάππου, καταγράφεται ως πατρόβουλος¹⁰. Πατρόβουλοι ονομάζονταν οι νεαροί γιοι των βουλευτών που εκπαιδεύονταν στις πολιτικές υποθέσεις πριν γίνουν πλήρη μέλη της Βουλής.

Σύμφωνα με τον Π. Βέιν, "η ιδιότητα του πρόχοντα δεν ήταν κληρονομική κατά το δίκαιο, το

έχουμε αναφέρει (η μεγάλη υπόθεση ήταν να γεμίσει το Συμβούλιο με πλούσιους ανθρώπους και ικανούς να βαστάσουν τις λειτουργίες όταν θα ήταν ταπεινής καταγωγής και επιδιδόνταν στο εμπόριο), αλλά, διά της κληρονομικής οδού, η ιδιότητα του προύχοντα ήταν συχνά κληρονομική πραγματικά και η κατώτερη Αρχαιότητα θα κατασκευάσει τον τίτλο πατρός-βούλος: άνθρωπος, του οποίου ο πατέρας ήταν ήδη σύμβουλος¹¹.

Έτσι, οι γονείς ήταν πρόθυμοι να πληρώσουν μεγάλα χρηματικά ποσά ώστε ο ανήλικος γιος τους να αναλάβει κάποιο τιμητικό αξίωμα, όπως η αγωνοθεσία. Ο Αίλιος Αριστειδής, ένας από τους λαμπρότερους ρήτορες του 2ου μ.Χ. αιώνα, πολίτης της Σμύρνης, έγραψε τον "γενέθλιο λόγο για τον Απελλά", για να τιμήσει ένα δεκαεταχρόνιο αγόρι, μέλος της ισχυρής οικογένειας του Κουαντράτου, που θα γινόταν πρόεδρος των Ιερών Αγώνων του Ασκληπιού, μολονότι ένα τέτοιο αξίωμα σπάνια δινόταν σε τόσο νεαρό αγόρι. Ο ρήτορας όμως τονίζει ότι αυτό είναι η αρχή, ο Απελλάς μόλις ενηλικιωθεί θα επιζητήσει τις μεγάλες τιμές που μόνο ο αυτοκράτορας μπορεί να χορηγήσει¹².

Σε κάποιες περιπτώσεις ο πατέρας αναλάμβανε κάποιο αξίωμα στο όνομα των ανήλικων γιων του: ένας ιερέας της αυτοκρατορικής λατρείας ανέλαβε το αξίωμα του αγορανόμου για τρεις μήνες στο όνομα του γιου του, στην Προυσιάδα της Βιθυνίας¹³. Ένας άλλος άνδρας ανέλαβε την πρωτανεία στο όνομα των γιων και των εγγονών του στην Απολλωνία της Λυδίας¹⁴. Άλλοτε, μια οικογένεια, θέλοντας να τιμήσει τη μνήμη ενός παιδιού, καθιέρωνε διανομές χρημάτων και λαδιού, με αντάλλαγμα τη μεταθανάτια ανακήρυξη του σε "αιώνιο γυμνασιάρχη". Π.χ. ο Πόπλιος Αίλιος Καλλίστρατος ανακηρύχθηκε "αιώνιος γυμνασιάρχης", επειδή η γιαγιά του Αιλία Ζηνοδότη και ο θεός του Πόπλιος Αίλιος Θέων οργάνωσαν ετήσιες διανομές χρημάτων και λαδιού για να τιμήσουν τη μνήμη του¹⁵.

Το γεγονός ότι τα παιδιά των οικογενειών της ελίτ είχαν γίνει σημαντικά για το δημόσιο συμφέρον αποδεικνύεται (α) από το γεγονός ότι η πόλη τους απένειμε τιμητικούς τίτλους, όπως "υιός" ή "θυγατήρ" της πόλεως, που υποδήλωνε μια πλασματική υιοθέτηση των παιδιών από την πόλη, και (β) από την πληθώρα των "παραμυθητικών" ψηφισμάτων, που δέχονται ολόκληρες πόλεις να επιβάλλουν δημόσιο πένθος για το θάνατο παιδιών που ανήκαν σε οικογένειες της ελίτ.

Στη πρώτη περίπτωση, ο C. P. Jones θεωρεί ότι, όσο και αν μας ξενίζει η ιδέα, στις περισσότερες περιπτώσεις η πόλη προέβαινε σε πραγματική υιοθεσία του αριστοκρατικού γόνου¹⁶. Αυτοί οι τίτλοι δίνονταν σε γιους και κόρες των πλουσίων οικογενειών για λειτουργίες ή άλλες ευεργεσίες που γίνονταν στο όνομά τους. Μερικές φορές όμως ήταν απλά μια φιλοφρόνηση της πόλης προς τους γονείς, όπως στην περίπτωση της Πλάνκιαις Μάγνας Ακουιλίας, "κόρης της μητροπόλεως", που πέθανε πολύ νέα και που στην επιγραφή που της αφιέρωσε η πόλη δεν αναφέρονται αξιώματα ή ευεργεσίες¹⁷.

Στη δεύτερη περίπτωση, τα "παραμυθητικά" ψηφίσματα εκφράζουν τη θλίψη της πόλης για τον

πρόωρο θάνατο κάποιου αριστοκράτη. Ανεξάρτητα από την τυποποιημένη φρασεολογία και την "Εύλινη" γλώσσα των ψηφισμάτων, η λύπη που εκφράζουν φαίνεται να είναι γνήσια: οι πρόωροι θάνατοι μελών της ελίτ μειώνουν τον αριθμό των μελλοντικών ευεργετών. Συχνά γίνεται αναφορά στην επιγραφή των ελιτίδων που δημιουργούσε ο πρόωρα χαμένος νέος για την πατρίδα

Ο Νέρων σε παιδική ηλικία βγαίνει λόγο (Λουβρο).

του. Π.χ. ο Αурήλιος Αφροδίσιας, γόνος οικογένειας λειτουργών και αξιωματούχων, ήταν "ἐλλιπίδας τε μεγάλων ὑποφαιώνων" για την Αιγιάλη της Αμοργού¹⁶. Ακόμη μεγαλύτερης αξίας είναι ένα "παρामीθητικό" ψήφισμα από τη Μινώα της Αμοργού για το θάνατο του Φιλάγαθου, γιου του Ιάσωνα. Ο Ιάσων, που είχε διατελέσει αγορανόμος, στρατηγός και στεφανηφόρος, παντρεύτηκε μια αριστοκρατίσσια από τη Θήρα και απέκτησε τον Φιλάγαθο, που ήταν μια μεγάλη ελίτδα για την πόλη. Ήδη ο πατέρας του είχε αναλάβει το αξίωμα του αγορανόμου στο όνομα του Φιλάγαθου, για να διευκολύνει τη μελλοντική πολιτική καριέρα του γιου του, αλλά το αγόρι πέθανε προτού φθάσει στην ανδρική ηλικία¹⁷.

Ο κληρονομικός χαρακτήρας της συμμετοχής στη βουλευτική τάξη, δηλαδή στην κοινωνική τάξη όπου για να γίνεις μέλος της, και βέβαια και μέλος της Βουλής, έπρεπε να συγκεντρώνεις υψηλό εισόδημα, φανερώνεται συχνά στις επιγραφές: η Ακουίνη, κόρη του Κάιου, από την επαρχία της Άγκυρας, καλείται "από πάππων βουλευτική"¹⁸, ενώ ο σύζυγός της Διονέγιος είναι επίσης "και αυτός τού βουλευτικού τάγματος"¹⁹. Στη Νεάπολη της Ιταλίας, μια επιγραφή μάς αποκαλύπτει ότι οργανώνονταν αγώνες για τις κόρες των βουλευτών μόνο²⁰. Όλα αυτά δείχνουν ότι τα μέλη της τάξης των βουλευτών και οι οικογένειές τους αποτελούσαν ξεχωριστή κοινωνική ομάδα, που είχε τις δικές της οργανώσεις και συλλόγους, με συμμετοχή αποκλειστικά "ταξική".

Το φαινόμενο των παιδιών-αξιωματούχων εμφανίζεται να επηρεάζει ακόμη και τον αυτοκρατορικό θεσμό από τα τέλη του 2ου μ.Χ. αιώνα. Ο Τ.Ε.Γ. Wiedemann αναφέρει ότι ανήλικα αγόρια ανακηρύσσονταν συμβασιλείς μαζί με τον πατέρα τους, έτσι ώστε να εξασφαλισθεί η αυτοκρατορική διαδοχή το 192/3 μ.Χ.²¹ Η δυναστεία των Σεβήρων προσπάθησε να εδραιώσει ένα δυναστικό αίσθημα, και η ανακήρυξη του Καρακάλλα και του αδελφού του Γέτα σε συμβασιλείς του πατέρα τους Σεπτιμίου Σεβήρου ήταν μια πράξη ενδυναμωσης της κληρονομικής διαδοχής του αυτοκρατορικού αξιώματος, που όμως de jure ήταν αιρετό. Ο J. Nicols ορά συνδέει το φαινόμενο των "παιδιών-αυτοκρατόρων" με την υψηλή θέση των αυτοκρατορικών γυναικών στον πρώιμο 3ο μ.Χ. αιώνα²². Από το 218 ως το 235 μ.Χ. το αυτοκρατορικό αξίωμα βρισκόταν στα χέρια εφήβων, πρώτα του Ηλιογαβαλου και ύστερα του Αλεξάνδρου Σεβήρου, ενώ η "αντιβασίλεια" ασκήθηκε από τη γιαγιά τους Ιουλία Μαΐσια και από τις μητέρες τους²³.

Ανακεφαλαιώνοντας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το φαινόμενο των παιδιών-αξιωματούχων ήταν μέρος της σύνθετης μεταμόρφωσης της ελληνικής πόλης από ανεξάρτητης πολιτικής οντότητας σε τμήμα ενός γιγάντιου κράτους. Καθώς ο πλούτος συγκεντρωνόταν στα χέρια λίγων οικογενειών, καθιερώθηκε de facto η κληρονομική διαδοχή των αξιωμάτων και έγινε αποδεκτή η (περιορισμένη) συμμετοχή γυναικών και παιδιών στα δημόσια βία, αφού η ιδιότητα του πολίτη δεν προϋποθέτει πλέον ενεργό πολιτική δράση αλλά απλά την προθυμία χρησιμοποίησης του ιδιωτικού πλούτου για δημόσιες παροχές.

Σημειώσεις

1. Βλ. Τ.Ε.Γ. Wiedemann, *Adults and Children in the Roman Empire* (London 1989), σσ. 19-21.
2. Γ.Α. Κλουτ Μοσσε, *Αθήνα: η ιστορία μιας δημοκρατίας* (Αθήνα 1988), σσ. 160-162.
3. Βλ. Τ.Ε.Γ. Wiedemann, *Adults and Children in the Roman Empire* (London 1989), σ. 134.
4. *Supplementum Epigraphicum Graecum* XXVI (1976/77), no. 1247, 1ος/2ος μ.Χ. αιώνας. Για ένα άλλο ανάλογο παράδειγμα, βλ. *Supplementum Epigraphicum Graecum* VI (1924/25), no. 591.
5. *Supplementum Epigraphicum Graecum* VI (1929), no. 673, 2ος μ.Χ. αιώνας.
6. *Patrologia Graeca* 54, 728.
7. H.W. Pleket, *Epigraphica: Texts on the Social History of the Greek World* (Leiden 1969), no. 345, 1ος μ.Χ. αιώνας.
8. G.E. Bean - T.B. Mitford, *Journeys in Rough Cilicia 1964-1968* (Vienna 1970), no. 9.
9. *Inscriptiones Graecae ad Romanas Pertinentes* III, no. 801, 2ος μ.Χ. αιώνας.
10. L. Robert, "Sur une liste de Couretes a Ephese", *Archéologique* (Épigraphie) 1967, σ. 129.
11. Π. Βεβ, *Ο Ελληνικός Ευεργετισμός* (Αθήνα 1993), σσ. 174-175.
12. Ch. A. Behr, *P. Aelius Aristides: The Complete Works*, t. 11 (Leiden 1981), σ. 152.
13. *Inscriptiones Graecae ad Romanas Pertinentes* III, no. 66.
14. *Tafel Asiae Minoris* V, 2, no. 1197.
15. *Inscriptiones Lindos* (1941), no. 465g, στη Λίνδο της Ρόδου.
16. C.P. Jones, "Tróμος in an Inscription of Erythra", *Glotta* 67 (1989), σσ. 195-6.
17. S. Mitchell, "The Plancii in Asia Minor", *Journal of Roman Studies* LXIV (1974), σ. 37.
18. *Inscriptiones Graecae* XIII 7, no. 408.
19. *Inscriptiones Graecae* XIII 7, no. 240.
20. S. Mitchell, *Regional Epigraphic Catalogues of Asia Minor II* (Oxford 1982), no. 195.
21. *Ibid.*
22. G. Buchner, *Parola del Passato* vii (1952), σ. 408.
23. Τ.Ε.Γ. Wiedemann, *Adults and Children in the Roman Empire*, σσ. 125-6.
24. J. Nicols, "Patrona Civitatis: Gender and Civic Patronage", στο *Studies in Latin Literature and Roman History*, τόμ. V (Brussels 1989), σσ. 223-5.
25. Βλ. Ηρωδιανός, σσ. 1-2.

A Curious Phenomenon: Children as Officials and Euergetists in the Eastern Part of Roman Empire

K. Mantas

One of the most curious aspects of euergetism in the Roman imperial period was the participation of children and women in public life.

During the Classic and early Hellenistic years it would have been unthinkable a child to be elected as state official. Nevertheless, the Greek cities, soon after their enforced "unification" by the Macedonian monarchy, started to loose their political autonomy and to face heavy financial strains.

Thus, their economic survival became their most pressing problem, since they desperately needed funds in order to maintain their already established way of life, i.e., gymnasia, baths, market-places, temples. Therefore, the elite families, who had so far monopolized the earth and the other sources of wealth, had to foot the bill. Progressively most public offices became liturgies: the office holder had to pay the expenses of his office and thus he was granted the title. As adult males of the aristocracy were not always available for offices, for a number of reasons, their children, with their mother's help, had to fulfill the civic obligations of the family. The membership to the curial class became hereditary and the curiales' sons were called *patrobuloi*.

The Greek cities expressed their gratitude to the rich families of their society by granting to their children titles, such as "son" or "daughter" of the city and also by issuing paramythetic decrees upon their premature death.

Such was the power of children officials that in the 3rd century AD two adolescents, Hellogabalus and Alexander Severus, reigned in Rome under the tutelage of their grandmother from their mother's side.